

Životní pout' protopopa Avvakuma

Zdeňka Matyušová

V letošním roce uplyne 375 let od narození protopopa Avvakuma a 310 let od chvíle, kdy dokončil své nejvýznamnější dílo s názvem "*Život protopopa Avvakuma, jím samým sepsaný*", které je vynikajícím památkem staroruské literatury.

Protopop Avvakum (celým jménem Jurjevskij protopop Avvakum Petrov) se narodil v roce 1621 ve vesnici Grigorovo v Nižgorodské oblasti (k tomuto datu se přiklání většina autorů, ostatní označují rokem Avvakumova narození rok 1620). Zemřel v Pustozersku, kde ve vyhnanství strávil posledních patnáct let svého života. Byl upálen 14. dubna 1682. Jeho strastiplná životní pout' se odvíjela na pozadí nábožensko sociálních nesvárů druhé poloviny 17. století.

Většina Avvakumových děl je přímou či nepřímou obhajobou "staroobřadnictví". Koncem čtyřicátých let 17. století vznikl v Moskvě mezi duchovenstvem spolek "horlitelů nábožnosti", jehož kritika vyššího duchovenstva postupně přerostla v ostré výpady proti nedostatkům veřejného i církevního života. To se projevilo především při prosazování reformy ruské církve v letech 1653 - 1660. Avvakum a jeho stoupenci odmítali reformu, neboť nejenže neřešila vzniklé rozpory, ale ještě je více prohloubila. Pokračovatelé "staroobřadců" nedovedli Avvakumovy myšlenky dále tvořivě rozvíjet a teprve autoři 19. a 20. století odhalili ve svých statích jejich neprávem opomíjený hodnoty.

* *

Z pera protopopa Avvakuma pochází více než osmdesát literárních prací, přičemž převážná část připadá na poslední dvacetiletí jeho života. Připomeňme alespoň "*Knihy kázání*" (1669-1675), "*Knihy výkladů*" (1673-1679), "*Knihy polemik*" (1679).

Jednu z nejvýznamnějších a nejpozoruhodnějších literárních památek staroruské literatury 17. století představuje jeho práce "*Život protopopa Avvakuma, jím samým sepsaný*". Tato kniha je známa ve třech redakcích, které existují v četných opisech (pouze první redakce se zachovala v rukopise). První redakce

vznikla v letech 1672-1673, třetí v roce 1676. V období mezi těmito daty se pravděpodobně objevila redakce druhá.¹

V této próze sleduje Avvakum svůj život v časové posloupnosti od dětství až do dospělosti. Současně zachycuje charakteristické jevy ruského života v polovině 17. století a vybírá z rozmanitého materiálu to nejpodstatnější a nejvýraznější. Samotný *životopis*, který tvoří jádro díla, je zpracován a pojat jako "*passio* = *život mučedníkův*".

Je nepochybné, že žánrově má "Život Avvakumův" velmi blízko k "životům světců" ("жизням святых"). Určitými prvky se však od nich odchyľuje: "... та же точность, тот же детализированный быт, повседневнось, те же народного характера гермеса в помощь человеку, то же бытовое просторечие и бытовая терминология. Разве что все это у Аввакума смелее, талантливее, ярче, значительнее..."²

Protopop Avvakum napsal svou knihu na popud a z iniciativy duchovního otce a spoluvězně v Pustozersku mnicha Jepifanije. Tento fakt potvrzuje sám autor v úvodním slovu k jedné z redakcí textu: "S požehnáním otce svého, starce Jepifanije, psal jsem toto svou hříšnou rukou já, protopop Avvakum. A je-li co řečeno prostě, pak vy, kteří čtete a slyšíte, nezazlívejte nám prostotu výrazu; neboť miluji svůj přirozený ruský jazyk, učenými verši nejsem zvyklý krášlit svou řeč. Vždyť Bůh neposlouchá krásná slova, ale přeje si našich skutků".³

"Život" je v mnoha směrech dílem *novátorským*. Již samotný název přiřazuje tuto prózu k žánru *hagiografické literatury*. V souladu s formou životů svatých začíná "Život" vstupem či úvodem, v němž tvůrce seznamuje čtenáře se všemi pohnutkami, které ho vedly k napsání knihy.

V dalších kapitolách pak hovoří o svých vnitřních pocitech a úvahách. To do značné míry vystihuje typický rys Avvakumova stylu - konkrétnost, přesnost, sklon a schopnost analyzovat duševní prožitky. Jeho vyprávění "se vyznačuje vysokým, téměř dokumentárním stupněm obsažnosti informace".⁴

Avvakumovo novátorství tkví zejména v tom, že tradiční formu proměnil ve svůj vlastní, značně polemický životopis. Do té doby ruská literatura nic podobného nezaznamenala a neznala. Existovalo sice "*Poučení Vladimíra*

¹ N. S. Demkova ve své knize "Жизне протопопа Аввакума" (Ленинград 1974) hovoří o jiném sledu redakcí a jejich datování. Podle jejího výzkumu druhá redakce (1672) předcházela první (1673) a třetí vznikla v roce 1675.

² Лухачев, Д.: Великий путь, Москва 1987, стр. 212-213.

³ Život protopopa Avvakuma a jiná jeho díla, Praha 1975, str. 109.

⁴ Илек, В.: Pokora a vzdor protopopa Avvakuma. In.: Život protopopa Avvakuma, Praha 1975, str. 19.

Monomacha“ z 12. století nebo *“Molenije Daniila Zatočnika”* ze století třináctého, ale zde nenajdeme hodnocení vlastní osoby v tak výrazné a dominantní podobě jako u Avvakuma.

Jeho *“Život”* představuje *mravopisný autobiografický příběh*, který silně inklinuje k velké románové formě. Tento postupný odklon od hagiografie odráží vývojovou zákonitost ruské literatury 17. století, která se prezentuje výrazným rozvojem prvních forem románu a zejména povídky ze života (*“бытовой повести”*).

Nové a zajímavé je v *“Životě”* *zobrazení člověka*, zejména ústředního hrdiny. Jedná se ve své podstatě o první pokus uceleného psychologického *autoportrétu* ve staroruské literatuře. Přitom *“Život protopopa Avvakuma”* není pouhým kázáním a ponaučením, ale (a to především!) autorovou lidskou *zprávou*.⁵

Zvláštnosti formy a obsahu podměnily i *zvláštnosti kompoziční*. Avvakum porušuje chronologickou následnost a plynulost vyprávění různými odkazy, připomínkami a drobnými epizodami. Kompozice je navenek neuspořádaná, volná, rozbitá.

Zmíněný *posun v čase* (dopředu i dozadu) umožňuje tvůrci tímto zvláštním uspořádáním jednotlivých epizod a částí realizovat především hagiografickou koncepci vlastního životopisu. Tento fakt je zvýrazněn i množstvím lyrických digresí, *“převtělováním”* hrdiny ve vypravěče a vypravěče v hrdinu.

Avvakum spojuje i dvě rozdílné jazykové a stylistické roviny - církevně knižní a prstonárodně hovorovou. To před ním žádný ze spisovatelů (nevyjímaje ani korespondenci Ivana Hrozného a Andreje Kurbského) nedokázal.

Novodobá literární věda přistupuje k Avvakumovi především jako k *novátorovi*, který svým přístupem k žánru, stylu a jazyku narušil dosavadní normy v literární tvorbě, a tím přispěl k dalšímu rozvoji ruského písemnictví.

⁵ См.: Робинсон, А. И.: Исповедь-проповедь. In.: Историко-филологические исследования. Москва 1967, стр. 358-370.